

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

Ertan ÜNLÜ*

ÖZ

Bu makale, 14 Eylül 1796 tarihli kefalet defterinden hareketle, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan ve Pazardżik adıyla anılan Tatarpazarı Kazası'nı konu edinmektedir. Böyle bir konuyu seçmemizdeki etken, Tatarpazarı'nın ağırlıklı olarak 15-17. yüzyıllar ile 19. yüzyıl ekseninde literatürde yer bulmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Tatarpazarı tarihine bir bütünlük kazandıracaktır. Zira incelediğimiz kefalet defteri, bölge halkının eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması için tutulmuş bir toplumsal denetim mekanizması olmanın ötesinde, dağlı isyanlarının Balkan şehirlerini kasıp kavurduğu bir dönemde, Tatarpazarı'nın demografik, sosyal ve iktisadi yapısını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatarpazarı Kazası, Kefalet, Kefalet Defteri, Dağlı İsyancıları, Balkan Şehirleri.

TATARPAZARI DISTRICT ACCORDING TO KEFALET REGISTER DATED 1796

ABSTRACT

This article is about Tatarpazarı District, which is now within the borders of Bulgaria and also known as Pazardżik, with regard to the kefalet register dated September 14, 1796. The reason why this subject is chosen is that Tatarpazarı found place predominantly in the 15-17th centuries and 19th century in the literature. Therefore, this study contributes to the integration of the history of Tatarpazarı. The examined kefalet register is far beyond being a social control mechanism to prevent the people of the region from mixing with the bandits and not giving them any help,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0001-8192-0359, E-posta: eunlu@ankara.edu.tr

it reveals the demographic, social, and economic structure of Tatarpazarı at a time when the mountaineer revolts ravaged the Balkan cities.

Keywords: Tatarpazarı District, Kefalet, Kefalet Register, Mountaineer Rebellions, Balkan Cities.

EXTENDED ABSTRACT

In the framework of imperial ideology named as “Nizam-ı âlem”, the social order meant that everyone and everything was in their right place constituted one of the main stones of the Ottoman Empire. The empire accordingly developed various self-control mechanisms. On top of them was the kefalet practice, in which the people shared some responsibilities towards themselves.

With this practice, the empire inserted the person into the sight of the state as a part of the group rather than his/her singularity and so, a closed self-control mechanism came into existence which belonged to collective monitoring over the society. The work of the empire became easier about the continuation of social order. Kefalet system bonded the people as a cobweb and the authority of the state reached from the top to the below. As a matter of fact, by giving the people some responsibility in this structure, their integration into the state was provided reliably.

Kefalet practice, which was commonly used in the Ottoman lands from the earlier times to the collapse of the empire, was a social inspection mechanism that the empire consulted in order to empower collective responsibility on the relationships between people, commercial and economic ties, prevent migration to Istanbul and institute the social order. The empire profited from this inspection as a security measure, especially during political and economic crises such as Celali Rebellions and Patrona Halil Rebellion, when social control gained importance. At this point, the reign of Selim III (1789-1807) had significance, because in this time political and economic crises emerged intensively in the empire. Therefore, Selim III often appealed to kefalet system in order to ensure self-control over the people, especially in Istanbul.

Kefalet register of Tatarpazarı District dated September 14, 1796, constituted the essence of this article, and Tatarpazarı District was taken into consideration under the light of this register. The aforementioned register was kept under the command of Rumelia Governor Hakkı Mehmed Pasha (1747-1811) in order to prevent people to join the rebels and not to help them

during the period that mountaineer bandits led by rebels as Pazvandoğlu ravaged Balkan cities, revealed the demographic, social and economic structure of Tatarpazarı District. So, this study provides information to the integrity of the history of Tatarpazarı which commonly finds a place in the literature in the 15-17th centuries and 19th century.

When looking at the picture of Tatarpazarı District in 1796, it could be seen that the center of Tatarpazarı consists of 23 neighborhoods. In the Bostan, Boyacıbalı, Cami-i Atik, Hacısalihi, İmaret, Karaderzi, Kâtibyusuf, Naibhamza, Ortacami-i Şerif, Sadihoca neighborhoods only Muslims were living. Non-Muslims inhabited Varoş and the Copts were living Hanardı, Kalburciyan and Yenimahalle. In Akmesjid, Ayasbey, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, İbrahimpaşa, Mahmud-ı Atik, Musalla, and Ökçebasan, both Muslim and non-Muslim population inhabited.

The biggest neighborhoods of Tatarpazarı, where 2.012 people were guarantors based on the neighborhood, were İbrahimpaşa and Ökçebasan and both Muslims and non-Muslims lived there.

There were 1.322 Muslim, 830 non-Muslim, 121 Copt, and 44 Jew guarantors in the center of Tatarpazarı and the total number was 2.317. However, except for the Copts and Jews, the ethnic or religious origin of 830 non-Muslim people was not known. Although it could be understood from their names, most of them had a Bulgar origin, making a certain decision is hard, because some of them had Greek or Armenian names. The social variety of Tatarpazarı, which was a small reflection of the social structure of the empire, became colorful with newly-comers, 26 Muslims, 3 Copts, and 2 non-Muslims. These were generally from the villages of Tatarpazarı and other places of Rumelia, except for 1 Bağdatlı in Musalla neighborhood.

There were 108 villages connected to Tatarpazarı District. Of these large and small villages, 24 were Muslim, 58 were non-Muslim and 26 were mixed. Some of them had mosques that could host Friday prayer, and some of them reserved churches.

In the villages of Tatarpazarı that 9.204 people were guarantors, 2.333 Muslims, 6.821 non-Muslims, and 50 Copts were living. When 386 Copts, who were recorded by retail and had also 13 gypsy chiefs and 311 non-Muslims and 4 Copts farm laborers were added, the number became 9.905. Again, as in the cities, it is not possible to have a certain opinion about the ethnic and religious origin of the non-Muslims in the villages.

As in the city center, some villages of Tatarpazarı allowed immigrants from the outside. Although it lost its importance in the 18th century, the footprints of the voynuk organization, which was one of the oldest institutions of the Ottoman Empire, could be seen in the villages of Tatarpazarı.

As a consequence, kefalet register of Tatarpazarı District, which was kept as a security measure against mountaineer rebellions and to prevent people to join the bandits and help them, was beyond being a social inspection mechanism, it also showed the socio-economic structure of Tatarpazarı District.

At this point, it could be seen that Tatarpazarı, which was founded as a small village after the conquest of the Balkans by the Ottoman Empire and transformed into a district, continued to change in the last years of the 18th century. Compared to the previous century, the neighborhood number rose to 23 from 16 in Tatarpazarı and the population also changed on behalf of non-Muslim people. Although this change was not clear in the city center -as the Muslim and non-Muslim guarantor people were half and half in the city center-, the villages of Tatarpazarı showed the situation better. Because non-Muslims, who were guarantors, were more than Muslims in the villages. This showed that Tatarpazarı, which emphasized as generally settled by Turks, started to lose this feature in the examined period. However, it is not known that mountain rebellions had a role in this situation.

Tatarpazarı, which reflected the social structure of the empire with its population, was an attraction center for the people who wanted to find a job or to study although it was a rebellion period. Also, it attracted people from the villages of Tatarpazarı and the other places of Rumelia who wanted to live in security, as it was surrounded by walls. However, they were not as many during the rebellion period. Probably this situation resulted from the two great and preferable cities as Sofia and Plovdiv existing in the area. This has to be researched in detail. On the other hand, it should be said that immigrants were not only living in the city center. In some villages of Tatarpazarı, there were also immigrants.

The footprints of active commerce that all the religious groups joined, as parallel to the share in the population, were also seen in Tatarpazarı, where the city's silhouette was adorned by mosques and churches. There were innkeepers, bakers, grocers, greengrocers, coffee sellers, tavernkeepers, tailors, jewelers, tanners, watch sellers, simit sellers, gunsmiths, truckers, and saddle makers did their business in the city, Muslim or non-Muslim. At this point, it could be stated that there was professionalism based on religion in some work fields. Yet, as stated above, it had a difference from the Orientalist religion-based division of work thesis which states that Muslims engaged in agriculture and non-Muslims in commerce. A similar situation was valid for the villages, too. This wide range of work, some towards the city and some towards the country, was found also in the villages.

Although there is evidence of the existence of an active economic and commercial life in both the center and periphery in Tatarpazarı, it is difficult to state an argument about the effect of the mountain rebellions on the economic and commercial life with the given data. On the other hand, during the rebellion period, soldier-based people in the city and villages were not in great numbers in comparison to the population.

Giriş

Nizam-ı âlem olarak adlandırılan imparatorluk ideolojisi çerçevesinde herkesin ve her şeyin yerli yerinde olduğu bir toplumsal düzen, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel yapı taşlarından birini teşkil etmektedir. Bu doğrultuda imparatorluk, çeşitli otokontrol mekanizmaları geliştirmiştir. Bunların başında da kişilerin birbirlerine karşı muhtelif sorumlulukları paylaştıkları kefalet uygulaması¹ gelmektedir.

İmparatorluk, bu uygulama ile bireyi, kendi tekilliğinden ziyade, bağlı bulunduğu grubun bir parçası olarak devletin görüş alanına sokmuş ve böylece toplum üzerinde kolektif izlemeye dayanan kapalı bir otokontrol mekanizması oluşmuştur. Bu da toplumsal düzenin devamı konusunda imparatorluğun işini kolaylaştırmıştır. Zira kefalet sistemi, örümcek ağı

¹ Bir şeyi bir şeye eklemek, katmak, bitişirmek anlamına gelen kefalet, İslam hukuku çerçevesinde mala (kefil-i bi'l-mal) ve nefse (kefalet-i bi'n-nefs) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu bağlamda mala kefalet, asıl borçlunun malı ya da borcunu ödememesi durumunda, kefilin, alacaklıya borcunu ya da malını ödemeyi taahhüt etmesidir. Nefse kefalet ise, ki bu çalışmada kullandığımız defter de bunun bir örneğidir, bir kimsenin şahsına kefil olmaktır. Yani kişinin mahkemeye yahut başka bir yere teslim veya hazır edilmesini üstlenmektir. Bu noktada kefalet, kefil olan için risklidir. Nihayetinde kefil olunan kişi borcunu ödemezse ya da olası bir durumda bulunup mahkemeye getirilmezse, kefilin kendisinin ceza alması ya da ilgili borcu ödemesi muhtemeldir. Dolayısıyla karşılıklı rıza ve güven kefaletin temelini teşkil etmektedir. Kefaletle ilgili geniş bilgi için bkz.: Abdullah Saydam, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü”, *Toplumsal Tarih*, S. 164, 1997, s. 4-12; Cengiz Kırılı, “Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, s. 183-212; Cengiz Kırılı ve Betül Başaran, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (der.) Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 7-20; Betül Başaran, “III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, (der.) Noemi Levy-Alexandre Tourmarkine, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2007, s. 116-134; Betül Başaran, Cengiz Kırılı, “III. Selim'in Saltanatında (1789-1808) İstanbul Zanaatkarları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkarlar*, (der.) Suraiya Faroqhi, Koç Üniversitesi Yay, İstanbul 2017, s. 277-294.

misali herkesi birbirine bağlamakta ve devlet otoritesi en üstten en alta zincirleme olarak ulaşmaktadır. Dolayısıyla bu yapı içerisinde halka da belirli ölçüde sorumluluk yüklenerek, onların daha sağlıklı biçimde devlete entegrasyonu sağlanmıştır.²

Bu doğrultuda erken dönemlerden imparatorluğun yıkılışına kadar geçen süreçte Osmanlı coğrafyasında yaygın şekilde kullanılan kefalet uygulaması, insanların birbirleriyle olan münasebetlerinden ticari ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesine, İstanbul'a göçün önlenmesinden kamu düzeninin tesisine varan çeşitlilikte, kolektif sorumluluğu güçlendirmek için imparatorluğun müracaat ettiği bir sosyal denetim aracıdır. Bu denetim aracından imparatorluk, özellikle sosyal kontrolün ehemmiyet kazandığı Celalî isyanları ile Patrona Halil İsyanı gibi iktisadi ve siyasi kriz dönemlerinde, bir güvenlik tedbiri olarak fazlaca yararlanmıştır. Bu noktada III. Selim (1789-1807) döneminin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu dönemde imparatorluk sahnesinde siyasi ve iktisadi krizler yoğun olarak vuku bulmuştur. Dolayısıyla III. Selim, halk üzerinde bir otokontrol sağlamak amacıyla, daha çok da İstanbul özelinde, sık sık kefalet sistemine başvurmuştur.³

Bu makalenin temelini oluşturan 14 Eylül 1796 tarihli Tatarpazarı Kazası kefalet defteri⁴ de bunun bir ürünüdür ve bu defterden yola çıkarak Tatarpazarı Kazası bu makalede konu edilmektedir. Bundaki etken, Pazvandoğlu gibi asilerin önderlik ettiği dağlı isyanlarının Balkan şehirlerini kasıp kavurduğu bir dönemde, halkın eşkıyaya katılmamasını ve herhangi bir yardımda bulunmamasını sağlamak amacıyla, dönemin Rumeli Valisi Hakkı Mehmed Paşa (1747-1811)'nin emriyle tutulan bu kefalet defterinin, Tatarpazarı Kazası'nın demografik, sosyal ve iktisadi yapısını gözler önüne sermesidir.⁵ Dolayısıyla yapacağımız bu çalışma, ağırlıklı olarak 15-17.

² Kırılı ve Başaran, *a.g.m.*, s. 8-9.

³ Saydam, *a.g.m.*, s. 4; Kırılı, *a.g.m.*, s. 183-191; Kırılı ve Başaran, *a.g.m.*, s. 7-12.

⁴ İmparatorluğun erken dönemlerinden itibaren örneklerine rastlanan kefalet defterleri bir nüfus yoklaması niteliğindedir. Güvenlik amacıyla tutulan bu defterler, ilgili yerin demografik, sosyal ve iktisadi yapısıyla ilgili bilgiler içermektedir. Mahalle ve köyleri içine alan genel nitelikli defterler olduğu gibi, esnaf ağırlıklı kefalet defterleri de arşivde bulunmaktadır. III. Selim dönemiyle birlikte daha yoğun bir şekilde tutulan kefalet defterleri, arşivde, Kamil Kepeci, maliyeden müdevver, nüfus defterleri, başmuhasebe kalemi defterleri, divan-ı hümayun (beylikçi) kalemi defterleri gibi farklı fonlarda bulunmaktadır. Kefalet defterleri ile ilgili kaynakça için bkz.: Dipnot 1.

⁵ 196 sayfa olan Tatarpazarı Kazası kefalet defterinin tutulmasında Hakkı Mehmed Paşa'nın mübaşir tayin eylediği kaftan ağası Ahmed Bey, Tatarpazarı voyvodası Mehmed Bey ve bölge

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

yüzyıllar ile 19. yüzyıl ekseninde literatürde yer bulan⁶ Tatarpazarı'nın tarihine bütünlük kazandıracaktır.

Bu bağlamda, öncelikle 19. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte Tatarpazarı Kazası'na kısaca bakmak yerinde olacaktır. Ardından, incelediğimiz defterden yola çıkarak, Tatarpazarı'nın 1796'daki sosyoekonomik dokusuna odaklanılacaktır.

19. Yüzyılın Başlarına Kadar Tatarpazarı Kazası

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan ve Pazardžik ismiyle anılan Tatarpazarı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethini takiben uyguladığı iskân politikasının sonucu olarak ortaya çıkmış bir şehirdir. Zira Timur'un baskısı yüzünden 1398'de Kırım'dan kaçarak bölgeye gelen Aktav Tatarları ile İskilip yöresinde yaşamakta iken 1418'de Çelebi Mehmed zamanında Filibe ve çevresine yerleştirilen Tatarlar, Tatarpazarı'nın tesisinde önemli rol üstlenmişlerdir.⁷

Bu bağlamda başlangıçta küçük bir köy olarak ortaya çıkan ve zamanla orta ölçekli bir kasaba ya da şehre evrilen Tatarpazarı, 1516 tarihinde Saruhanbeyli Nahiyesi'ne bağlıdır ve kasabada biri gayrimüslim olmak üzere

---

kadınları görev almıştır. Halkın eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması amacıyla tutulan defterde, Tatarpazarı'nın mahalle ve köylerinde yaşayan yedi yaşından yukarı Müslim ve gayrimüslim erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Yine fırınlarda, çiftliklerde, bağ ve bostanlarda çalışanlar ile hanlarda kalan kişiler ve medrese talebeleri de kefalete bağlanmıştır. Babanın oğula, oğulun babaya, komşuların birbirine, fırın ve bostan sahiplerinin çalışanlarına, hancıların müşterilerine kefil olduğu defterde, mahallenin ya da köyün ileri gelenleri de tüm mahalleye ya da köye kefil olurken, hepsine birden Tatarpazarı voyvodası veya ilgili köy ya da mahallenin deruhdecisi, zabıtları, çeribaşları kefil olmuştur. Defterde kefalete bağlanan kişilerin yaşları belli değildir. Bunun dışında Yahudiler ve Kiptiler ayrıca belirtilmiştir. Bkz.: BOA, *KK.d.*, 805.

⁶ Tatarpazarı ile ilgili birkaç çalışma için bkz.: Machiel Kiel, "Tatar Pazarı: A Turkish Town in the Heart of Bulgaria, Some Brief Remarks on Its Demographic Development 1485-1874", *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986, C. V*, TTK, Ankara 1994, s. 2567-2581; Grigor Boykov, *Demographic Features of Ottoman Upper Thrace: A Case Study On Filibe, Tatar Pazarı And İstanimaka (1472-1614)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İncelik, Ankara 2004; Mahir Aydın, "Tatarpazarı", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2008, s. 649-689; Grigor Boykov ve Machiel Kiel, "Tatarpazarı", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 170-172; Kader Akdağ, *19. Yüzyıl Ortalarında Temettuat Defterlerine Göre Tatarpazarı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tevfik Güran, İstanbul 2011.

⁷ Boykov, *a.g.t.*, s. 76-79; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 170.

198 hane mevcuttur. Bu 198 hane ise 7 mahalleye dağılmıştır. Cami-i Kebir ve Kadı İshak Çelebi camilerinin yanı sıra, bir mescit, iki hamam ve Pirzade Zaviyesi ile Evrenosoğlu Şemseddin Ahmed Bey'in inşa ettirdiği imaretin bulunduğu Tatarpazarı, 1520'lerin sonunda yapılan nüfus nakilleri ile tamamını Müslümanların teşkil ettiği 178 hanelik bir kaza merkezine dönüşmüştür.⁸

16. yüzyılın sonlarında 15 mahallesi bulunan Tatarpazarı, 44 hanesi gayrimüslim olan 330 hanelik bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Aynı dönemde tasavvufi yaşamın da önemli merkezi haline gelen şehirde, ağırlıklı olarak Halvetiyye tarikatı etkindir. Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı çifte kervansaray, imaret, han ve çeşme, yine bu dönemde Tatarpazarı'nın mimari yapılarına eklenmiştir.⁹

17. yüzyıla gelindiğinde ise Tatarpazarı'nın nüfusunda hissedilir bir dalgalanma yaşanmıştır. Çünkü küçük buzul çağı dolayısıyla dağlarda hayatlarını sürdüren gayrimüslimler, pirinç tarlalarındaki durgun suyun yol açtığı sıtma hastalığı yüzünden nüfusunu kaybeden Türk köylerine yerleşmiştir. Bu da Tatarpazarı'nın profilini değiştirmiştir. Şöyle ki; 1650'lerde 16 mahalleye dağılmış 870 haneye sahip bir kasaba olan Tatarpazarı'nın 146 hanesi gayrimüslimlerden müteşekkildir ve artık şehirde kilise de görülmektedir. Hacı Cafer Ağa ve Nazır Ağa camileri ile Abdurrahman Çelebi tarafından yaptırılan 1 medrese, 7 sıbyan mektebi, 7 derviş tekkesi, 3 hamam ve 200 dükkân yine bu dönemde Tatarpazarı'nın silüetini süslemektedir.¹⁰

18. yüzyılla birlikte Bulgar nüfusunun artmaya başladığı vurgulanan Tatarpazarı, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde nüfusunun üçte ikisini Türklerin oluşturduğu 4-5.000 hanelik bir şehirdir ve artık küçük Yahudi ve Ermeni gruplar da Tatarpazarı'nın nüfusunun içinde görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında da şehrin etrafı bir güvenlik tedbiri olarak duvarlarla çevrilmiştir. Zira bu dönemde dağlı eşkıyası Balkan şehirlerinde kol gezmektedir.¹¹ Zaten çalışmamıza kaynaklık eden 14 Eylül 1796 tarihli kefalet defteri de, yukarıda değinildiği üzere, Tatarpazarı halkının eşkıyaya katılmamasını ve herhangi bir yardımda bulunmamasını sağlamak amacıyla imparatorluğun aldığı bir

⁸ Boykov, *a.g.t.*, s. 80-83; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 170-171.

⁹ Boykov, *a.g.t.*, s. 84-85; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171.

¹⁰ Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171; Kiel, *a.g.m.*, s. 2572-2577; *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, (hızl.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2006, s. 218-220.

¹¹ Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171; Kiel, *a.g.m.*, s. 2577-2578.

önlemdir. Dolayısıyla şimdi bu defterdeki veriler ışığında Tatarpazarı Kazası'nın sosyoekonomik dokusu ortaya konulacaktır.

Tatarpazarı Kazası'nın 1796'daki Sosyoekonomik Yapısı

Tatarpazarı Kazası'nın 1796'daki resmine baktığımızda, Ek-1'de de görüldüğü üzere, Tatarpazarı'nın merkezi 23 mahalleden oluşmaktadır. Bunlardan Bostan, Boyacıbalı, Cami-i Atik, Hacısalihi, İmaret, Karaderzi, Kâtib Yusuf, Naibhamza, Ortacami-i Şerif, Sadihoca sadece Müslümanların yaşadığı mahalleler iken, Varoş'da gayrimüslimler, Hanardı, Kalburciyan ve Yenimahalle'de de Kiptiler hayatlarını sürdürmektedir. Akmescid, Ayasbey, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, İbrahimpaşa, Mahmud-ı Atik, Musalla ve Ökçebasan ise hem Müslüman hem gayrimüslim nüfusu bünyesinde barındırmaktadır.

Bu mahallelerden Cami-i Atik, Ortacami-i Şerif, Akmescid ve İmaret, adlarından da anlaşılacağı gibi, bir cami, mescit ve imaret etrafında kurulmuştur. Ancak bu imaret, mescit ve camilerin, yukarıda isimleri zikredilen banilerden hangisine ait olduğuyla ilgili defterde bilgi yoktur. Bununla birlikte, Ayasbey, Boyacıbalı, Hacıkılıç, Hacısalihi, İbrahimpaşa, Naibhamza, Ökçebasan, Karaderzi, Musalla, Mahmud-ı Atik ve Divan-ı Sefer mahallelerinin de yine bir cami ve mescidi merkeze alarak geliştikleri, kaynaklardan öğrenilmektedir.¹² Fakat defterdeki kayıtlardan sadece Kâtib Yusuf, Çaksalın, Cami-i Atik, Akmescid, Ökçebasan, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, Bostan, Hacısalihi ve Karaderzi mahallelerinde imamların olduğu anlaşılmaktadır.

Cami ve mescit etrafında oluşan Müslüman mahalleleri gibi, gayrimüslimlerin yaşadığı Varoş Mahallesi de bir kiliseyi merkeze alarak gelişmiştir. Bu kilise günümüzde de Pazardžik'in Varoş (Varosha/Bapovna) semtinde yer alan Sveta Bogoroditsa Kilisesi'dir. Ancak Sveta Bogoroditsa Kilisesi, 1796'da Tatarpazarı'nın tek kilisesi değildir. Zira defterde, Varoş Mahallesi'nin yanı sıra hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin hayatlarını sürdürdüğü İbrahimpaşa, Hacıkılıç ve Divan-ı Sefer mahallelerinde de papaz isimleri zikredilmektedir. Zaten Tatarpazarı'nın 15-17. yüzyıllardaki görüntüsünde, Sveta Bogoroditsa Kilisesi haricinde, St. Petka Kilisesi de

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2000, s. 113-116.

görülmektedir.¹³ Öte yandan, bir önceki yüzyıla kıyasla mahalle sayısı 16'dan 23'e çıkan Tatarpazarı'nda, kilise sayısının da 2'den 4'e yükselmiş olması muhtemeldir.

Mahalle bazında toplamda 2.012 kişinin kefile bağlandığı Tatarpazarı'nın en büyük mahalleleri hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfusu bünyesinde barındıran İbrahimpaşa ile Ökçebasan mahalleleridir. Onları, Musalla, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Ayasbey, Cami-i Atik, Hacıklıç, Varoş ve Kâtib Yusuf izlemektedir. Naibhamza, Bostan, Hacısalih, Karaderzi, Kalburciyan ve Sadihoca ise orta ölçeklidir. Mahmud-ı Atik, İmaret, Akmescid, Ortacami-i Şerif, Yenimahalle, Hanardı ve Boyacıbalı da küçük mahalle grubuna girmektedir. Ancak bu gruplandırmaların değişken olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü kefile bağlananlar, daha önce de vurgulandığı gibi, sadece 7 yaşından yukarı erkek nüfustan ibarettir. İlaveten, şehirdeki Yahudiler, talebeler, dikiciler, bostancılar, bahçıvanlar, bakkallar, fırın çalışanları, hanlarda kalanlar ve menzil ameleleri de -ki bunların hepsi 305 kişidir- mahallelerden ayrı olarak deftere kaydedilmiştir.

Kişi sayısı üzerinden şehirde yaşayan toplam nüfus hakkında tahminde bulunmak zor olsa da,¹⁴ Tatarpazarı merkezinde kefile bağlanan 2.317 kişinin 1.322'si Müslüman, 830'u gayrimüslim, 121'i Kıpti ve 44'ü de Yahudi'dir. Ancak, Kıptiler ve Yahudiler dışında 830 gayrimüslimin etnik ya da dinî kökeni bilinmemektedir. Her ne kadar onların çoğunluğunun Bulgar menşeli kişiler olduğu isimlerinden anlaşılıyor ise de içlerinde Rum ve Ermenilerin kullandığı adlara da rastlanması, kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Öte yandan, Kırım'dan ve Anadolu'dan göçürülen Tatarlar tarafından kurulan şehirde hiçbir Tatar vurgusunun yapılmamış olması da ilginçtir. Bu, artık onların yerli halktan sayılmasından kaynaklı olsa gerektir. Bununla birlikte, Çaksalın (1), Cami-i Atik (3), Mahmud-ı Atik (1) ve İbrahimpaşa (2) mahallelerinde 7 Yörügün kayıtlara geçtiğini de belirtmek gerekir. Ayrıca Çaksalın, Cami-i Atik, Divan-ı Sefer ve İbrahimpaşa mahallelerinde 1'er Boşnak; Ayasbey ve Naibhamza mahallelerinde 1'er Kürt; Ökçebasan Mahallesi'nde 4 Kürt ile 1 Çerkez ve menzil amelesi olarak da 1 Boşnak ile 1 Kürt, Tatarpazarı'nın sosyal dokusunu çeşitlendirmektedir.

¹³ Boykov, *a.g.t.*, s. 130.

¹⁴ Kefile bağlanan şahıslardan bazılarının birden çok kişiye kefil olması ve kişilerin yaşlarıyla ilgili net bilgi olmaması (7 yaşından yukarı erkek nüfus oldukları dışında), hane reislerini tespit etmeyi zorlaştırdığından hem şehir merkezinde hem de köylerde yaşayanlar hane şeklinde değil, kişi olarak verilmiştir.

İmparatorluğun toplumsal yapısının küçük bir yansımasını teşkil eden Tatarpazarı'nın sosyal dokusundaki bu çeşitlilik, dışarıdan gelen 26 Müslüman, 3 Kıpti ve 2 gayrimüslimle daha da renklenir. Bunlar, Musalla Mahallesi'ndeki 1 Bağdatlı hariç, genellikle Tatarpazarı'nın köyleri ile Rumeli'nin diğer yerlerindedir: Çaksalın Mahallesi'nde 1 Karlıovalı; Akmesicid Mahallesi'nde 1 Sofyalı; Ayasbey Mahallesi'nde 1 Kazanlı, 1 Çarganlı, 1 Lofçalı; Ökçebasan Mahallesi'nde 1 Malkaralı, 1 Keşanlı, 1 Lofçalı, 1 Peştereli, 1 Doğanköylü, 1 Değirmendereli; Bostan Mahallesi'nde 1 İzladili; İbrahimpaşa Mahallesi'nde 1 Sofyalı, 1 İzladili; Ortacami-i Şerif Mahallesi'nde 1 Benderli; Hacısalih Mahallesi'nde 1 Karlıovalı, 1 Mengili; Hanardı Mahallesi'nde 1 Hasgöllü; Yenimahalle'de 1 Nişli; Kalburciyan Mahallesi'nde 1 Valaklı. Yine Sofya, Vidin, İslimiye, Devince, Bana ve Mustafapaşa'dan 1'er menzil amelesi ile Karlıova ve Selahaddin Köyü'nden 1'er dikici halifesi de Tatarpazarı'ndadır. Daha önce de değinildiği gibi, tasavvufi yaşamın önemli noktalarından biri olarak vurgulanan kentte, Drama ve Timurtaş'tan gelen 1'er medrese öğrencisi de öteki talebelerle birlikte eğitimlerini devam ettirmektedir.

Bu doğrultuda kentteki hanlarda 3'ü Müslüman, 32'si gayrimüslim, 1'i Kıpti olmak üzere toplam 36 kişinin kaldığını da belirtmek lazımdır ve bunların bazıları ırgattır. Köle Ahmedoğlu Abdurrahman (5), Hancı Mahmud Ağa (4), Hancı Hacı Ahmed Ağa (3), Uzun Hancı İbrahim Ağa (3), Büyük Hancı İbrahim Beşe (3), Alaca Hancı Hacı Hasan (4), Karagöz Hancı Hasan Beşe (2), Güllük Hancı Ahmed Ağa (2), Hancı Yani (6) ve Hancı Kostadin (4)'in kefil olduğu bu kişiler, Tatarpazarı'nın köyleri ile Rumeli'nin diğer yerlerinden gelen menzil ameleleri, dikici halifeleri ve öğrencilerle birlikte düşünüldüğünde, şehrin, az da olsa iş bulmak ve eğitim almak isteyenler için bir cazibe merkezi olduğunun göstergesidir. Öte yandan, diğerlerinin yaşamak için Tatarpazarı'nı neden tercih ettikleri net değildir. Akraba ziyareti bunun bir sebebi olabileceği gibi, hemşehrilik bağlarını kullanarak Tatarpazarı'nda çalışmaya gelmiş olmaları muhtemeldir. Ayrıca, Benderli, Valaklı ve Bağdatlı hariç, ötekilerinin, güvenli bir hayat sürdürmek gayesi de bunda etkili olabilir. Zira, yukarıda da vurgulandığı gibi, ilgili dönemde Balkan şehirleri, Pazvandoğlu'nun önderlik ettiği eşkıyalık hareketleriyle yüzleşmektedir ve bu süreçte Tatarpazarı'nın etrafı da duvarlarla çevrilmiştir.

Kefilleri sayesinde Tatarpazarı'ndan sürgün edilmekten kurtulmaları muhtemel olan dışarıdan gelen göçmenleri bir kenara bırakırsak, yukarıda da vurgulandığı üzere, Evliya Çelebi'nin 7 han bulunduğunu ifade ettiği

Tatarpazarı'nda -bunlardan biri İbrahim Paşa Kervansarayı'dır-¹⁵ 16 hancı bulunmaktadır.¹⁶ Bu 16 hancıdan 10'u Müslüman, 5'i gayrimüslimdir. Diğer 1'inin ismi bilinmediğinden, hangi dine mensup olduğu da net değildir. Müslüman hancıların 3'ü beşe unvanlıyken, 4'ü de ağadır. Yine bunların içinde 2 hacı unvanlı hancı da vardır. Ağa ve beşe unvanı, askerî sınıf göstergesi olmakla birlikte, beşeler yeniçeri esnaf ilişkisini de yansıtmaktadır.¹⁷ Hacı unvanına gelince, hac görevini yerine getiren gerek Müslim gerek gayrimüslim kişilerin kullandığı bir saygınlık ve prestij unvanı olmanın ötesinde, aynı zamanda bireyin refah düzeyini de ortaya koymaktadır.

Hancılar haricinde şehrin ekmek ihtiyacını karşılayan 4 fırın Tatarpazarı'nda mevcuttur. Ekmekçi Avenes (15), ekmekçi Taşo (12), ekmekçi Hristo (12) ve ekmekçi Aleks (11)'in sahip olduğu bu fırınlarda hepsi gayrimüslim olan 50 kişi iş görmektedir. Bu fırıncılardan Hristo, has fırıncı olarak zikredilmekte ve Musalla Mahallesi'nde yaşamını sürdürmektedir. Diğer fırıncıların şehrin hangi mahallelerinde ikamet ettiği belli değildir. Bakkal çalışanları arasında ismi geçen fırıncı Ağnat da bunlara eklenmektedir. Ancak muhtemelen o, ham-dest olarak bu mesleği icra etmektedir.

Aralarında fırıncı Ağnat'ın da bulunduğu 25 bakkal çalışanın da tamamı gayrimüslimdir. Bunlardan 9'una, aynı zamanda usta olduğu vurgulanan bakkal Gorgi, Nano ve Filo kefildir. Kalan 16 kişi ise Hancı Yani'nin gözetimindedir. Gorgi, Nano ve Filo'dan başka, Pano isimli bir bakkal daha vardır. Ancak bu bakkallar, 4'ü Musalla Mahallesi'nde, 1'i Ayasbey Mahallesi'nde yer alan öteki 5 gayrimüslim bakkaldan farklıdır. Ayrıca Tatarpazarı'nda 7 Müslüman bakkalın da iş gördüğünü belirtmek gerekir ve onların mahalleleri şu şekildedir: Kâtıbyusuf Mahallesi (5), Ökçebasan Mahallesi (1), Hacısalih Mahallesi (1).

¹⁵ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, s. 219; Aydın'ın verdiği han isimleri ise şunlardır: Uzunhan, Büyükhan, Yenihan ve Küçükhan. Bkz.: Aydın, *a.g.m.*, s. 668.

¹⁶ Bir önceki paragrafta da görüldüğü üzere, hanlarda kalan 36 kişiye 10 kişi kefil olmakla birlikte, bunların 9'u hancı olarak vurgulanmıştır. Ayrıca köylerdeki kişilere eklediğimiz çiftlik ırgatlarına kefil olan 8 hancı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri yine Hancı İbrahim Ağa'dır. Diğer hancılarından 1'i sadece hancı olarak zikredilirken, ötekileri Hancı Muti Beşe, Takyeci Hancı, Yeni Hancı Koca, Hancı Miladan, Hancı İstefan ve Hancı İstayko'dur. Dolayısıyla buradan hareketle Tatarpazarı'nda 16 hancı olduğu söylenmektedir.

¹⁷ Tatarpazarı'nın Ökçebasan Mahallesi ile Hacısalih Mahallesi'nde de 1'er beşe unvanlı kişi bulunmaktadır ve bunların biri yine çarıkçılıkla uğraşmaktadır.

Yine Tatarpazarı'nda tamamı gayrimüslim olan 53 bostan çalışanı bulunmaktadır ve bunların içlerinden biri Çaksalın, biri de İbrahimpaşa Mahallesi'nde yaşamaktadır. Diğerlerinin hayatlarını sürdürdükleri yerler bilinmese de, onlara Tatarpazarı voyvodası Mehmed Bey (14), İmamoğlu İbrahim Ağa (4), Manavzade Hasan Ağa (2), Karakurtzade Feyzullah Efendi (3), Lofçavi Mehmed Ağa (4), Şatırzade Esad Ağa (2), Duhani Ali Ağa (3), Damad İsmail Ağa (5), Şatır karındaşı Süleyman Ağa (2), Hacı Hafız Ağa (2) gibi, aynı zamanda bahçe ve bostan sahibi olan şehrin ileri gelenleri ile bostancı Yivan, Metre, Kito, Ostoyko ve Aleks (10) kefildir. Fırıncılara benzer şekilde bu bostancıların da gayrimüslim olması, Tatarpazarı'nda bazı dinsel grupların belirli işlerde uzmanlaştığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak bu uzmanlaşmayı, Müslümanların tarımla, gayrimüslimlerin ticaretle uğraştığını varsayan şarkiyatçı dinsel iş bölümü tezinden ziyade, hemşehrilik tabanlı diğer toplumsal dayanışma bağlarını göz önüne alarak düşünmek gerekir.¹⁸

Şehrin taze sebze ve meyve ihtiyacının karşılanmasında önemli yeri olan bostancılar haricinde Tatarpazarı'nda tamamı Müslümanlardan müteşekkil 25 dikici halifesi bulunmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı üzere, bu dikici halifelerinin bazıları Tatarpazarı'na dışarıdan göç etmiştir. Ayrıca bunlar arasında 1 kethüda, 1 yiğitbaşı, 3 halife, 2 usta, 3 haffaf ve 1 alemdar vardır. Bu dikici halifelerine, Musalla (2), Kâtib Yusuf (3), Çaksalın (4), Ökçebasan (1), Hacıkılıç (1), Hacısalih (2), Bostan (1), İmaret (1), Ortacami-i Şerif (1), Karaderzi (1) ve Ayasbey (1) mahallelerindeki 15'i Müslüman, 3'ü gayrimüslim olan öteki dikiciler, haffaflar, çarıkçılar, mestçiler ve patikçiler de eklenir. Zira bunların hepsi, nüans farklarına rağmen, ayakkabıcılıkla ilgilidir.

Yine Tatarpazarı'nda 37'si gayrimüslim, 6'sı Kıpti ve 14'ü Müslüman olan 57 menzil amelesi mevcuttur ve bunların bazıları, tıpkı dikici halifeleri gibi, şehre dışarıdan göçmüştür. Ayrıca 1 arabacı, 1 nalbant, 1 çorbacı, 1 terzi ve 1 kileci menzil ameleleri arasındadır. Kentte kalabalık bir menzil amelesi grubunun varlığı, Tatarpazarı'nın, Rumeli'nin orta kol güzergahındaki yol üzerinde bulunan bir durak noktası olmasından kaynaklıdır. Zaten Tatarpazarı'nın 15-17. yüzyıllardaki görüntüsünde, şehrin yapıları içinde yer alan bir menzil de görülmektedir.¹⁹ Dolayısıyla gerek haberleşme ve ulaşımın sağlanması gerekse sefere giden orduların iaşesinin

¹⁸ Kırılı, *a.g.m.*, s. 198.

¹⁹ Boykov, *a.g.t.*, s. 130.

temininde önem arz eden menzillerin çeşitli işlerini görmek amacıyla, genellikle de menzil yakınındaki yerleşim yerlerinden seçilen menzil amelelerinin Tatarpazarı'nda sayıca çok olması normaldir.

Tatarpazarı'nda sadece menzil ameleleri, ayakkabıcılar, bostancılar, bakkallar, fırıncılar ve hancılar yoktur. Hareketli bir ticari hayata sahip olan şehrin mahallelerinde farklı işlerle ilgilenen kişiler de görülür. Bu noktada öncelikle gıda sektöründe olanlara bakacak olursak, 1'i Ökçebasan Mahallesi'nde, 2'si Hacısalihi Mahallesi'nde 3 Müslüman kasap Tatarpazarı'nın et ihtiyacını karşılamaktadır. Musalla (2), Ökçebasan (1), Mahmud-ı Atik (1), Naibhamza (1) ve Hacıkılıç (1) mahallelerindeki Müslüman manavlar da bostancılara ek olarak şehrin sebze ve meyve gereksinimlerine yardımcı olmaktadır. Cami-i Atik (3), Ayasbey (1), Ökçebasan (1), Divan-ı Sefer (1), Mahmud-ı Atik (1), İbrahimpaşa (1) ve Ortacami-i Şerif (1) mahallelerindeki Müslüman sakalar da şehrin su temininde rol oynamaktadır. Bunlara, Bostan Mahallesi'ndeki 1 Müslüman leblebici ile Çaksalın ve Karaderzi mahallelerindeki 1'er Müslüman tuzcu da ilave olunmaktadır. Ayrıca Musalla (2), Çaksalın (1), Akmesicid (1), Ayasbey (1), Mahmud-ı Atik (1) ve Hacıkılıç (1) mahallelerinde de gayrimüslim simitçiler bulunmaktadır. Bu da yine dinsel açıdan Tatarpazarı'ndaki esnaf kolları arasındaki uzmanlaşmanın bir yansımasıdır ve bunlarla da sınırlı kalmamaktadır.

Tatarpazarı'nın kalabalık esnaf grupları arasında yer alan hallaç, serrac, berber, nalbant, debbağ ve nalburların hepsi Müslümandır.²⁰ Yukarıda da vurgulandığı gibi, Evliya Çelebi'nin 3 hamamın bulunduğunu belirttiği şehirde, Ayasbey Mahallesi'ndeki 5 Müslüman tellak ile Çaksalın Mahallesi'ndeki 1 Müslüman natır hizmet sunmaktadır. Tatarpazarı'nın farklı mahallelerinde iş gören çıracı, tahtacı, arabacı, sabuncu, tüfekçi, doğramacı,

---

²⁰ Hallaçlar, Kâtib Yusuf (5), Cami-i Atik (3), Ayasbey (2), Ökçebasan (2), Naibhamza (2), Çaksalın (1), İmaret (1), Divan-ı Sefer (1), İbrahimpaşa (1), Ortacami-i Şerif (1), Karaderzi (1) ve Hacıkılıç (1)'dadır. Serracılar, Çaksalın (3), Ayasbey (3), İbrahimpaşa (2), Kâtib Yusuf (1), Cami-i Atik (1), Divan-ı Sefer (1), Hacısalihi (1), Karaderzi (1) ve Hacıkılıç (1)'dadır. Berberler, İbrahimpaşa (6), Kâtib Yusuf (2), Çaksalın (2), Musalla (1), Ayasbey (1), İmaret (1) ve Karaderzi (1)'dedir. Nalbantlar, Musalla (6), Kâtib Yusuf (2), Sadi Hoca (2), Ayasbey (1), Ökçebasan (1) ve Karaderzi (1)'dedir. Debbağlar, İbrahimpaşa (3), Musalla (2), Hacısalihi (2), Çaksalın (1), Ayasbey (1), Ökçebasan (1) ve Divan-ı Sefer (1)'dedir. Nalburlar, Kâtib Yusuf (2), Cami-i Atik (2), Hacısalihi (2) ve Musalla (1)'dadır.

saatçi, demirci, hasırcı, tonbakçı, fesçi, çubukçu, kantarcı, kiremitçi, nalçacı ve mücellit de bunlara ilave olunmaktadır.²¹

Gayrimüslimlere gelince, onlar da genellikle gayrimüslimlerin rağbet ettiği kuyumculuk, meyhanecilik gibi mesleklerin yanı sıra, abacı, semerci, dülger, boyacı, kaftancı, bakırcı, kalpakçı, tarakçı, eskici, fiçici ve üstübcü olarak çalışmaktadır.²² Kıptiler de, burguculuk ve kilecilikle birlikte, yasak sonucu günümüzde kaybolan ayıcılıkla meşgul olmaktadır.

Şehirdeki bazı meslekler ise hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler ile Kıptiler tarafından karışık olarak yapılmaktadır. Bu noktada Tatarpazarı'nın kamusal alanları içinde sayılabilecek, aynı zamanda bir kültürel birikim ve sosyalleşme mekânı olan kahvehaneleri işletenlerin, yani kahvecilerin 2'si Müslüman, 1'i Kıpti'dir. Karaderzi, İbrahimpaşa, Hanardı mahallelerinde bulunan bu kahvecilere, kıl dokuyan muytablar, terziler, mumcular ve çobanlar eklenmektedir.²³ Bu da, aslında kentteki bütün dinsel grupların, ki bunlara Yahudiler de dahildir,²⁴ Tatarpazarı'nın ekonomik ve ticari yaşamına az çok katıldığıнын bir göstergesidir. Ayrıca Tatarpazarı'ndaki esnaf unvanlı kişilerin, ağırlıklı olarak, Çaksalın, Musalla, İbrahimpaşa, Kâtıbyusuf, Hacıkılıç, Ayasbey ve Hacısalih mahallelerinde yoğunlaştığını da belirtmek gerekir. Muhtemelen bu, onların, şehrin merkez mahalleleri olmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan, Tatarpazarı'nda sadece esnaf unvanlı kişiler yoktur. Bir kısmı yukarıda vurgulanan, toplumsal hiyerarşinin önemli göstergelerinden olan askerî ve dinî unvanlara sahip kişiler de şehrin mahallelerinde bulunur. Bunlar, sipahi (5), çavuş (1), alemdar (11), karakullukçu (1), kalyoncu (1),

²¹ Çıracı, Bostan (2), Ökçebasan (2), Ayasbey (1); tahtacı, Hacısalih (5); arabacı, Çaksalın (4); sabuncu, Hacısalih (2), Musalla (1), Çaksalın (1); tüfekçi, İbrahimpaşa (2), Divan-ı Sefer (1); doğramacı, Çaksalın (1), Naibhamza (1); saatçi (1), hasırcı (1), mücellit (1) Naibhamza; demirci, Divan-ı Sefer (1); tonbakçı, Hacısalih (1); fesçi, Musalla (1); çubukçu, Ortacami-i Şerif (1); kantarcı, Boyacıbalı (1); kiremitçi, Kâtıbyusuf (1); nalçacı, Ökçebasan (1).

²² Abacıların 6'sı Hacıkılıç, 1'er tanesi de Çaksalın ve Divan-ı Sefer mahallelerindedir. Semercilerin 3'ü Hacıkılıç, 1'i İbrahimpaşa'dadır. Kuyumcuların 2'si Divan-ı Sefer, 1'i İbrahimpaşa'dadır. Dülgerlerin 2'si İbrahimpaşa'da, 1'i Çaksalın'dadır. Boyacılar Çaksalın ile Divan-ı Sefer'dedir. Meyhaneciler de Çaksalın'dadır. Bakırcı Varoş; kalpakçı, tarakçı ve eskici Hacıkılıç; fiçici ve üstübcü de İbrahimpaşa'dır.

²³ Muytablar, Kâtıbyusuf (1 M), Akmesicid (1 M), Naibhamza (1 M), Hacıkılıç (1 GM); terziler, Musalla (1 GM), Çaksalın (1 GM), Kâtıbyusuf (1 M); mumcular, Hacıkılıç (1 GM), Ökçebasan (1 M); çobanlar, Çaksalın (1 GM), Ayasbey (1 M), Bostan (1 M), Hanardı (1 Kıpti), Yenimahalle (1 Kıpti).

²⁴ Yahudiler arasında da 1 şapçı bulunmaktadır.

bacdar (2), muhızır (2), yazıcı (1), yasaççı (1), haseki (3), kolcu (1), kethüda (1), emir (3), çeribaşı (3) ve ağa (52) ile müezzin (1), kayyum (1), hoca (6), hafız (12), seyyid/şerif (62), şeyh (2), molla (51), hacı/acı (96) ve efendiden (49) oluşur. Ayrıca, Çaksalın Mahallesi'nde bir gayrimüslim hekimle, yine Çaksalın, Musalla, Naibhamza ve Hacısalih mahallelerindeki Müslümanlaşmış 1'er köle de bunlara ilave olunur.

Şehir merkezinden yönümüzü taşraya çevirdiğimizde, Ek-2 ve Ek-3'te de görüldüğü üzere, Tatarpazarı Kazası'na bağlı 108 köy bulunmaktadır ve bu 108 köyden 1'i de, yukarıda vurgulandığı gibi, bir zamanlar Tatarpazarı'nın bağlı olduğu Saruhanbeyli Nahiyesi'dir.

İrili ufaklı bu köylerin 24'ü Müslüman iken, 58'i gayrimüslim ve 26'sı da karışıktır. Bunlardan bazıları cuma kılınır camilere sahipken, bazıları da kiliseleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu, ilgili köylerde kefile bağlanan imam ve papazlardan anlaşılmalıdır.²⁵ Ayrıca Gelvere Köyü'nde bir de manastır olmalıdır. Çünkü manastırda mütemekkin bir keşiş kayıtlara yansımıştır.

Toplamda 9.204 kişinin kefile bağlandığı Tatarpazarı köylerinde 2.333 Müslüman, 6.821 gayrimüslim ve 50 Kıpti yaşamlarını sürdürmektedir. Perakende olarak kayıt altına alınan ve içlerinde 13 çeribaşının yer aldığı 386 Kıpti ile 311'i gayrimüslim ve 4'ü Kıpti olan çiftlik ırgatları da eklendiğinde,²⁶ bu rakam 9.905 kişiye ulaşmaktadır. Yine şehir merkezindeki

²⁵ Saruhanbey, Barutin, Bana, Rakitova ve Balıkkısığı'nda 2'şer imam mevcutken; Peştere, Biga, İneller, Ortaköy, Hotan, Korova, Dorkova, Denizbeyli, Caferli, Yenicecuma, Dölen, Horsova, Yılancalı, Desbotbeyi, Izgarlı, Erkublu ve Zeminorman'da 1'er imam vardır. Papazların bulunduğu köyler de şunlardır: Peştere (3), Belve-i Atik (3), Gelvere (3), Butva Banesi (2), Çirnegöl (2), Otlukköy ve Dinogat (2), Aslıhanlı (1), Hisarcık (1), Boşile (1), Yellidere (1), Başıkaralı (1), Karagıllu (1), İstirilce (1), Şahlar (1), Sığircık (1), Patalince (1), Batak (1), Izgarlı (1), Batkun (1) ve Yassıcaköy (1).

²⁶ Bu çiftlik ırgatlarına, yukarıda isimleri zikredilen hancıların yanı sıra, Ağa Mehmed Ağa, Beyzade İbrahim Ağa, Boşnakzade Mehmed Ağa, Çolak İsmail, Demeli İbrahim Ağa, Hacı Arifzade Süleyman Ağa, Hacı Mustafa Ağazade Mustafa, Hacı Hafız Abdullah Efendi, Esad Ağa, Seyyid Hacı Süleyman Ağa, Fındıkzade Feyzullah Ağa, Filibeli Memiş Ağa, Hacı Ahmed Efendi, Hacı Eyüb Ağa, Hacı Feyzullah Ağa, Lofçavizade Hacı Mehmed, Hacı Mehmed Ağa, Hacı Zaim Ağa, Hamamizade Hacı İbrahim Ağa, Haseki Ali Ağa, Haseki Hacı Ahmed Ağa, Hazinesdar Memiş Ağa, Haznedaroğlu Mehmed, Hocaoğlu Osman, Hüseyin Ağa, Kara Hüseyin, Kethüdazade Hüseyin Ağa, Manazade Hüseyin Efendi, Mehmed Bey, Molla Ağa, Nalbur Hacı Ahmed Ağa, Tulumcuoğlu Mustafa Ağa, Varvara Zaimi Mustafa Ağa ve Yahya Ağa kefil olmuştur. Muhtemelen bu kişiler, çiftlik sahipleridir ve bunlar, aynı zamanda Tatarpazarı'nın ileri gelenlerini teşkil etmektedir.

gibi köylerde de gayrimüslimlerin etnik ya da dinî kökeni hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak Bulgar menşelilerin ağırlıkta olduğu da bir gerçektir. Öte yandan bazı köylerde Boşnaklar, Arnavutlar, Sırp, Macarlar, Araplar ve Ulahların yanı sıra, Yörükler ve Tatarlar da ayrıca zikredilmiştir.²⁷ Fakat bu Tatarların, imparatorluğun haberleşmesinde kullanılan ulaklardan olabileceği ihtimali de düşünülmelidir.

Şehir merkezindeki gibi, Tatarpazarı'nın bazı köyleri de dışarıdan göç almıştır. Bu köyler; Peştere (2 M, 1 GM), Butva Banesi (4 GM), Hisarcık (4 GM), Yanıkharmen (1 GM), Yellidere (1 GM), Rakitova (3 M), Korova (1 GM), Dorkova (1 GM), Caferli (1 M), Timurcular (1 GM), Şahlar (1 GM), Patalince (4 GM), Yenicecuma (2 M), Poebrem (1 GM), Oğurcalar (1 GM), Kösemurad (2 GM), Erkublu (3 M), Balıkkısığı (1 M), Bracikova (1 M) ile Otlukköy ve Dinogat (1 GM)'tir. Rakitova'daki 3 İzmirli hariç diğerleri, ağırlıklı olarak yine Tatarpazarı'nın farklı köyleri ile Rumeli'nin Çırpan, Şumnu, İhtiman, Samakov, Köstence, Kazanlık gibi değişik yerlerindedir. Timurcular'daki 1 kişi ile Patalince'deki 2 kişinin ise nereden geldikleri belli değildir. Zira onlar, yabancı olarak kaydedilmiştir. 1 yabancı da perakende Kıptiler içindedir ve bu yabancı Kıptiye, 3 Postodalı, 1 Sofyalı, 1 Tokatlı, 1 Bağdatlı, 1 Babadağlı, 1 Derecikli, 1 Beherdereli, 1 İhtimanlı ile 1 Koşalı Kıpti de eklenmektedir.

Öte yandan, her ne kadar 18. yüzyılda önemini yitirmiş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski kuruluşlarından biri olan voynuk teşkilatının izleri de Tatarpazarı'nın köylerinde görülür. Zira 83 kişinin kefile bağlandığı Popince Köyü'nün tamamı voynuktur. Ayrıca Gelvere'de 46, Desiceva'da 40, İstirilce'de 33 ve Derecik'te de 18 voynuk mevcuttur. Muhtemelen bunlar, gördükleri hizmet karşılığında vergilerden muaf ve kendilerine baştina olarak adlandırılan mülk topraklar verilmiş olmalıdır.

Tatarpazarı'nın köylerinde sadece voynuklar yoktur. Çorbacı, çavuş, alemdar, sipahi, kolcu, cebeci, odabaşı, karakullukçu, solak, sekban, muhızır, mehter, beldar, yazıcı, bacdar ve kethüda gibi gerek Müslim gerek

²⁷ Peştere (1 Boşnak), Biga (1 Yörük), Sığırcık (1 Yörük), Kozarska (2 Yörük), Ortaköy (1 Yörük), Çavdar (1 Boşnak), Butva Banesi (1 Arnavut), Hotan (1 Yörük), Hisarcık (2 Sırp), Sırtharman (1 Arnavut), Boşile (1 Ulah), Çirnegöl (2 Arnavut), Rakitova (2 Boşnak, 1 Tatar, 2 Yörük), Korova (1 Arnavut, 1 Arap, 1 Yörük), Kamanıçe (2 Sırp), Dorkova (1 Macar), Cumalı (1 Sırp), İstirilce (3 Tatar, 1 Yörük), Patalince (4 Arnavut), Batak (1 Yörük), Karapınar (1 Tatar), Saruhanbey (1 Yörük), Çarganlı (1 Yörük), Batkun (1 Arnavut), Zeminorman (1 Arnavut), Selahaddin-i Sagir (1 Yörük).

gayrimüslim başka askerî sınıf mensubu kişiler de köylerde bulunur.²⁸ Bunlara, tamamı Müslüman olan 13 beşe ile 3 ağa unvanlı kişi de ilave olunur.²⁹ Ayrıca köylerde, imam ve papazlara ek olarak, müezzin (2), hoca (18), hatip (3), molla (94), seyyid/şerif (3), şeyh (1), hacı/acı (35), efendi (13) unvanlı kişiler de mevcuttur.

Kişilerin sosyal konumu ve refah düzeyinin belirlenmesinde bir gösterge olan bu unvanlar haricinde, çeşitli meslek kollarında faaliyet yürüten esnaf unvanlı kişiler de Tatarpazarı'nın köylerinde vardır. Bazıları Müslümanlar ile gayrimüslimlerin ortak uğraşları olan bu işlerin bir kısmı kırsala yönelik olsa da bir kısmı da şehir merkezindekilerle aynıdır.

Bu doğrultuda bakıldığında, Tatarpazarı'nın en kalabalık esnaf unvanlı köyü olan Peştere'de, 1 fırıncı, 1 kahveci, 1 simitçinin yanı sıra, 6 dülger, 3 arabacı, 2 semerci, 1 masrafçı, 1 pabuççu, 1 boyacı, 1 tarakçı, 1 nalbant, 1 debbağ ve 1 balıkçı bulunmaktadır. Patalince'de ise 3 terzi, 3 çoban, 1 sabuncu, 1 hallaç, 1 dülger, 1 fıçıcı, 1 debbağ, 1 helvacı, 1 katrancıyla birlikte, kırsala özgü olarak nitelenebilecek 1 değirmenci ile 1 öküzcü kayıtlara yansımıştır. 2 balıkçı, 1 bozacı, 1 hallac, 1 arabacı, 1 muytab, 1 terzi, 1 balcı ve 1 canbaz Korova'dayken; Derecik'te de 1 çömlekçi, 1 bakkal, 1 terzi, 1 muytab ve 1 dülger vardır. Bunlara, Batkun'daki 1 hamamcı, 1 tohumcu, 1 taşçı, 1 çoban; İstirilce'deki 2 nalbant, 1 kürkçü, 1 kuyumcu, 1 çeşmeci; Butva Banesi'ndeki 4 terzi, 1 muytab, 1 arabacı, 1 semerci; Hisarcık'daki 1 tüccar, 2 terzi, 2 mandacı, 2 dülger, 2 dellal ile Bana'daki 2 canbaz, 1 taşçı, 1 terzi, 1 abacı ve 1 maldar ilave olunmaktadır.

Tatarpazarı'nın esnaf unvanlı kişilere sahip köyleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Radilova, Biga, Kozarska, Dinkköy, Gelvere, Selahaddin-i Kebir, Aslıhanlı, İneller, Yanıkharmen, Sırtharman, Kızderbendi, Cerava, Cirince, Sinitli, Çirnegöl, Alacalar, Başıkara, Rakitova, Kamaniçe,

²⁸ 17'si Müslüman, 25'i gayrimüslim olan bu kişilerin köylere dağılımı şöyledir: Selahaddin-i Kebir (1 çorbacı); Kız Derbendi (6 çorbacı); Manendli (1 çorbacı); Balıkkısığı (1 kethüda); Çirnegöl (2 çorbacı); Zeminorman (1 çorbacı, 1 sekban); Korova (1 çavuş, 1 çorbacı); Bana (1 alemdar, 1 cebeci, 1 beldar, 1 muhızır, 1 mehter); Çarganlı (1 yazıcı); Abdallar (1 sipahi); Derecik (1 çorbacı); Yassıcaköy (1 kolcu); Semçine (3 çorbacı); Patalince (1 bacdar, 1 çorbacı); Cumalı (1 çavuş, 1 çorbacı); İstirilce (1 solak); Timurcular (1 çorbacı); Otlukköy ve Dinogat (1 çorbacı); Mecka (1 çorbacı); Yenice Cuma (1 çavuş); Peştere (1 alemdar); Gelvere (1 karakullukçu); Cirince (1 kolcu); Karamürselli (2 çorbacı); Barutin (1 odabaşı).

²⁹ Beşe; Zeminorman (3), Selahaddin-i Sagir (2), İstirilce (2), Yılandılı (1), Yassıcaköy (1), Abdallar (1), Izgarlı (1), İstirilce (1), Karagıllu (1), Karayakublu (1). Ağa; Doğanköy (1), Desbotbeyi (1), Çanakçı (1).

Dorkova, Denizbeyli, Cumalı, Karagıllu, Timurcular, Semçine, Batak, Yenicecuma, Karapınar, Mecka, Poebrem, Saruhanbey, Okçulu, Izgarlı, Çarganlı, Selahaddin-i Sagir, Çanakçı, Zeminorman, Melekhatun, Bracikova, Otlukköy ve Dinogat'ta da esnaf unvanlı kişiler bulunmaktadır.³⁰ Bunlara, 1 sıvacı, 1 gaydacı ve 1 kerametçi perakende Kıpti ile çiftlik ırgatları arasında yer alan 7 arabacı, 2 bostancı, 2 sığırtmaç, 2 öküzücü, 1 bahçıvan, 1 muytab, 1 terzi, 1 çoban, 1 dülger ve 1 saraydar da eklenir. Öte yandan, pirinç yetiştiriciliğinin yaygın olduğu bölgede,³¹ hiçbir çeltikçi vurgusunun yapılmamış olduğunu da belirtmek gerekir. Bunun nedenini açıklamak mümkün olmasa da çiftlik ırgatlarının çeltik tarlalarında çalışması ihtimal dahilindedir.

Sonuç

Halkın eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması amacıyla, dağılışı isyanlarına karşı bir güvenlik tedbiri olarak tutulan 14 Eylül 1796 tarihli Tatarpazarı Kazası kefalet defterinin, toplumsal denetim mekanizması olmasının ötesinde, ilgili dönemde Tatarpazarı Kazası'nın sosyoekonomik dokusunu resmettiği açıktır.

Bu noktada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethinin ardından küçük bir köy olarak kurulan ve zamanla bir kaza merkezine evrilen Tatarpazarı'nın, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde de dönüşmeye devam ettiği açıkça görülmektedir. Zira önceki yüzyıla göre mahalle sayısı 16'dan 23'e yükselen Tatarpazarı'nın, nüfus yapısı da, kaynaklardaki bilgileri doğrulayacak şekilde, gayrimüslimlerin lehine olarak değişim göstermiştir.

³⁰ Radilova (1 terzi); Biga (1 saka, 1 değirmenci); Kozarska (1 terzi); Dinkköy (1 arabacı); Gelvere (1 terzi); Selahaddin-i Kebir (1 terzi); Aslıhanlı (1 sığırtmaç, 1 dülger); İneller (1 çarıkçı); Yanıkhorman (1 kelemerci, 4 arabacı); Sırtharman (1 çoban, 1 arabacı, 1 terzi); Kızderbendi (1 dülger, 1 terzi); Cerava (1 terzi, 1 dülger); Cirince (1 çıracı, 5 dülger); Sinitli (1 sığırtmaç); Çirnegöl (1 tohumcu); Alacalar (1 hamal, 1 arabacı); Başıkara (1 taşçı); Rakitova (1 nalbant, 2 balcı, 1 tüfekçi); Kamanıçe (1 kuyumcu, 1 terzi); Dorkova (1 abacı, 1 mandıracı, 1 arabacı); Denizbeyli (1 debbağ); Cumalı (1 abacı); Karagıllu (1 çoban, 1 dülger); Timurcular (1 çoban, 1 hasırcı); Semçine (1 fiçici); Batak (1 semerci); Yenicecuma (2 tüfekçi); Karapınar (1 kömürcü, 1 paçacı); Mecka (1 sığırtmaç, 1 arabacı); Otlukköy ve Dinogat (2 terzi, 1 sabuncu); Poebrem (1 çoban); Saruhanbey (1 manav, 2 nalbant); Okçulu (1 nalbant); Izgarlı (1 çoban, 1 terzi); Çarganlı (1 muytab); Selahaddin-i Sagir (1 çarıkçı); Çanakçı (1 çoban); Zeminorman (1 çoban); Melekhatun (1 arabacı); Bracikova (1 dülger).

³¹ M. Aydın'a göre Tatarpazarı bir pirinç cenneti ya da pirinç deposudur. Aydın, "Tatarpazarcığı", s. 669, 688.

Her ne kadar bu değişim şehir merkezinde belirgin olmasa da -ki şehir merkezindeki kefile bağlanan Müslim gayrimüslim nüfus neredeyse yarı yarıyadır- Tatarpazarı'nın köyleri durumu daha da anlaşılır kılmaktadır. Çünkü köylerde kefile bağlanan gayrimüslimler, Müslümanlardan fazladır. Bu da büyük çoğunluğu Türklere oluşan bir bölge olarak vurgulanan Tatarpazarı'nın, incelediğimiz dönemde artık bu özelliğini kaybetmeye başladığının bir göstergesidir. Ancak bunda, dağlı isyanlarının bir rolünün olup olmadığı ise bilinmemektedir.

Bünyesinde barındırdığı nüfusla imparatorluğun sosyal dokusunun küçük bir kesitini teşkil eden Tatarpazarı'nın, ilgili dönemde, isyan devri olsa da, iş bulmak ve eğitim almak isteyenler için az da olsa bir cazibe merkezi olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte, Tatarpazarı'nın etrafının duvarlarla çevrilmiş olması gerek Tatarpazarı'nın köylerinden gerekse Rumeli'nin diğer yerlerinden güvenli bir hayat yaşamak arzulayanları da cezbetmiş gibidir. Zira çalışmak ve eğitim almak için gelenler dışında da şehirde göçmenler hayatlarını sürdürmektedir. Ancak bunlar, isyanların yaşandığı bir döneme göre çok fazla da değildir. Muhtemelen bu, Sofya ve Filibe gibi daha tercih edilebilir iki büyük kentin civarda olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat yine de bunun detaylı olarak araştırılması gerekmektedir. Öte yandan göçmenlerin sadece Tatarpazarı'nın merkeziyle sınırlı olmadığı da belirtilmelidir. Nihayetinde Tatarpazarı'nın bazı köylerinde de göçmenler vardır.

Cami ve kiliselerin şehrin silüetini süslediği Tatarpazarı'nda, nüfustaki paylarıyla orantılı olarak, toplumun bütün dinî gruplarının katıldığı hareketli bir ekonomik ve ticari yaşamın izleri görülmektedir. Sonuçta hancısından fırıncısına, bakkalından manavına, kahvecisinden meyhanecisine, terzisinden kuyumcusuna, debbağından saatçisine, simitçisinden tüfekçisine, bostancısından semercisine dek gerek Müslim gerek gayrimüslim çok çeşitli meslek erbabı şehrin mahallelerinde işlerini yürütmektedir. Bu noktada sınırlı da olsa, belirli iş kollarında dine dayalı bir uzmanlaşmadan söz edilebilir. Ancak bu, yukarıda vurgulandığı gibi, Müslümanların tarımla, gayrimüslimlerin ticaretle uğraştığını varsayan şarkiyatçı dinsel iş bölümü tezinden farklılık arz etmektedir. Benzer bir durum köyler için de geçerlidir. Nihayetinde bazıları kente bazıları kırsala yönelik olan geniş iş yelpazesi, Tatarpazarı'nın köylerinde de mevcuttur.

Tatarpazarı'nın gerek merkezinde gerekse köylerinde hareketli bir ekonomik ve ticari yaşamın varlığı göze çarpsa da dağlı isyanlarının bu hareketli ekonomik ve ticari yaşamı etkileyip etkilemediği konusunda bir fikir

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

beyan etmek, eldeki veriler doğrultusunda zordur. Öte yandan, bir isyan dönemine göre hem şehirdeki hem de köylerdeki asker kökenli kişilerin, nüfusa kıyasla, çok büyük sayılarda olmadığı da açıktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Kâmil Kepeci Defterleri (KK.d.) 805.

Haritalar (HRT.h.) 220.

Diğer Kaynaklar

AKDAĞ, Kader, *19. Yüzyıl Ortalarında Temettuat Defterlerine Göre Tatarpazarı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tefik Güran, İstanbul 2011.

AYDIN, Mahir, “Tatarpazarcığı”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2008, ss. 649-689.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2000.

BAŞARAN, Betül, “III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, (der.) Noemi Levy-Alexandre Tourmarkine, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2007, ss. 116-134.

BAŞARAN, Betül - KIRLI, Cengiz, “III. Selim'in Saltanatında (1789-1808) İstanbul Zanaatkârları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Ekmeğ Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, (der.) Suraiya Faroqhi, Koç Üniversitesi Yay, İstanbul 2017, ss. 277-294.

ERTAN ÜNLÜ

BOYKOV, Grigor ve KIEL, Machiel, “Tatarpazarcığı”, *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, ss. 170-172.

BOYKOV, Grigor, *Demographic Features of Ottoman Upper Thrace: A Case Study on Filibe, Tatar Pazarcık And İstanımaka (1472-1614)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İnalçık, Ankara 2004.

_____, https://www.academia.edu/40644751/Tatar_Pazarcık_district_kaza_in_1840s, (10.02.2022).

<https://nisanyanmap.com>, (10.02.2022).

KIEL, Machiel, “Tatar Pazarcık: A Turkish Town in the Heart of Bulgaria, Some Brief Remarks on Its Demographic Development 1485-1874”, *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986*, C. V, TTK, Ankara 1994, ss. 2567-2581.

KIRLI, Cengiz ve BAŞARAN, Betül, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (der.) Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, ss. 7-20.

KIRLI, Cengiz, “Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, ss. 183-212.

SAYDAM, Abdullah, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü”, *Toplumsal Tarih*, S. 164, 1997, ss. 4-12.

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

EKLER

Ek-1. Tatarpazarı Merkezinde Kefile Bağlanan Kişi Sayısı

Sıra No	Mahalleler	Müslim	Gayrimüslim	Yahudi	Kıpti	Toplam
1	Akmescid	19	16			35
2	Ayasbey	128	13			141
3	Bostan	66				66
4	Boyacıbalı	17				17
5	Cami-i Atik	130				130
6	Çaksalın	74	74			148
7	Divan-ı Sefer	59	83			142
8	Hacısalih	60				60
9	Hacıklıç	62	62			124
10	İbrahimpaşa	86	105			191
11	İmaret	35				35
12	Karaderzi	59				59
13	Kâtib Yusuf	97				97
14	Mahalle-i Hanardı				27	27
15	Mahalle-i Kalburciyan				58	58
16	Mahalle-i Yenimahalle				29	29
17	Mahmud-ı Atik	31	7			38
18	Musalla	81	78			159
19	Naibhamza	69				69
20	Ortacami-i Şerif	29				29
21	Ökçebasan	104	86			190
22	Sadihoca	57				57
23	Varoş		111			111
Toplam		1.263	635	-	114	2.012
	Ahali-i Yahudiyan bi'l-cümle			44		44
	Derun-ı şehirde olan talibler	17				17
	Derun-ı şehirde dikiciyan halifeleri	25				25
	Menzil amesi	14	37		6	57
	Şehirdeki bostancı reayaları		51			51
	Hanlarda kalan ırğat vs.	3	32		1	36
	Ekmek fırınlarında çalışanlar		50			50
	Bakkal çalışanları		25			25
Toplam		59	195	44	7	305
Genel Toplam		1.322	830	44	121	2.317

Ek-2. Tatarpazarı Köylerinde Kefile Bağlanan Kişi Sayısı

Sıra No	Köyler	Müslüman	Gayrimüslim	Kıptı	Toplam
1	Abdallar	50			50
2	Abdüssamedli	28			28
3	Akinci		98		98
4	Alacalar	4	16		20
5	Alihoca		69		69
6	Arnavut		60		60
7	Ashıhanlı		82		82
8	Aygırköy		94		94
9	Baldo		19		19
10	Balikkısıği	37			37
11	Bana	126		7	133
12	Barutin	92			92
13	Başıkaraıı	6	11		17
14	Batak		145		145
15	Batkun		87		87
16	Belve-i Atik		88		88
17	Belve-i Cedid		51		51
18	Biga	25	34	3	62
19	Boşile		80		80
20	Bracikova	73			73
21	Butva		14		14
22	Butva Banesi		210		210
23	Cafer Fakih mahallatından Caferli Mahallesi	31			31
24	Cerava		162		162
25	Cirince	27	59		86
26	Cumalı	27	24		51
27	Çanakçı	17	12		29
28	Çarganlı	56	2		58
29	Çavdar Mahallesi	47			47
30	Çirnegöl		166		166
31	Denizbeyli	40			40
32	Dereharman Mahallesi		8		8
33	Derecik		127		127
34	Desbotbeyi Mahallesi	53			53
35	Desiceva		178		178
36	Dinkköy		48		48
37	Doğanköy	54	34		88
38	Doğanlı	27			27
39	Dorkova	74		3	77
40	Dölen	93			93
41	Emirli	26			26

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

42	Erkublu	36		36
43	Gelvere		177	177
44	Gölemen		12	12
45	Göncülü	14		14
46	Horsova	25		25
47	Hisarcık		291	23
48	Hisarcık mahallatından Gulak Mahallesi		25	25
49	Hisarcık mahallatından Yanıkharmen Mahallesi		87	87
50	Hotan	52		52
51	Izgarlı	22	61	83
52	İneller	109		109
53	İstirilce	61	133	194
54	İztrakoca		34	34
55	Kamanıçe		100	100
56	Karailyaşlı		99	99
57	Karamürselli		128	128
58	Karayakublu	35		35
59	Karabulak	33		33
60	Karagıllu	19	60	79
61	Karapınar		127	127
62	Kasablı	10	70	80
63	Kasımlı		10	10
64	Kızderbendi		74	74
65	Koçaklı	18		18
66	Korova	172		2
67	Koruköy		131	131
68	Kozarska		38	38
69	Kösemurad		24	24
70	Küpelı		69	69
71	Mahalle-i Oruclu	43		43
72	Manendli		94	94
73	Mecka		216	216
74	Melekhatur		12	12
75	Muslu		43	43
76	Müsellem	4	8	12
77	Oğurcalar	15	14	29
78	Okçulu	43		43
79	Ortaköy	68		68
80	Osnova	14		14
81	Otlukköy ve Dinogat		761	761
82	Patalınce		180	180
83	Peştere	130	209	339
84	Petriç		145	145
85	Poebrem		121	121
86	Popince		83	83

ERTAN ÜNLÜ

87	Radilova		82		82
88	Rakitova	122	10	12	144
89	Sağırkoca		33		33
90	Saidli		48		48
91	Selahaddin-i Kebir		44		44
92	Selahaddin-i Sagir	25	24		49
93	Saruhanbey	35	68		103
94	Semçine		82		82
95	Sığircık		180		180
96	Sırtharman Mahallesi		58		58
97	Sinitli		116		116
98	Şahlar		34		34
99	Şeyhhashı		42		42
100	Tekfur		19		19
101	Timurcular	14	19		33
102	Varvara		181		181
103	Yassıcaköy	7	15		22
104	Yellidere		80		80
105	Yenicecuma	35			35
106	Yılandılı	125	2		127
107	Yıldılar		40		40
108	Zeminorman	34	30		64
Toplam		2.333	6.821	50	9.204
	Perakende Kıptiler			386	386
	Çiftlik ırgatları		311	4	315
Toplam			311	390	701
Genel Toplam		2.333	7.132	440	9.905

Ek-4. Tatarpazarı Kazası Kefalet Defterinden Bir Sayfa

3	حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن دلی	فتاح سبھی علی عبدالقادر	عجلار اوغلی محمد عبدی تعلیبند	سید احمد ابن محمد ابن علی	شاد حسین ابن حسن خلیل ابن محمد	حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن دلی	فتاح سبھی علی عبدالقادر	عجلار اوغلی محمد عبدی تعلیبند	سید احمد ابن محمد ابن علی	شاد حسین ابن حسن خلیل ابن محمد
2	مصدق اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	فتاح افغانی ابن مصطفی افغانی محمد بیک افغانی	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	مصدق اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	فتاح افغانی ابن مصطفی افغانی محمد بیک افغانی	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان	اسدخان ابن حای ابراهیم افغان اسدخان ابن افغان
	سلیمان خان ابن عارف خان افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	سلیمان خان ابن عارف خان افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان	نوران افغان محمد افغان ابن محمد افغان
	بهر محمد ابن مشر افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	بهر محمد ابن مشر افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان	مشر افغان محمد افغان ابن محمد افغان
	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد	مصطفی ابن محمد مصدق ابن محمد
	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون	مشر ابن محمد بیلون
	حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن دلی	فتاح سبھی علی عبدالقادر	عجلار اوغلی محمد عبدی تعلیبند	سید احمد ابن محمد ابن علی	شاد حسین ابن حسن خلیل ابن محمد	حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن دلی	فتاح سبھی علی عبدالقادر	عجلار اوغلی محمد عبدی تعلیبند	سید احمد ابن محمد ابن علی	شاد حسین ابن حسن خلیل ابن محمد